

“U POČETKU BJEŠE REČ”

Da li je hrišćanstvo postalo univerzalna religija zbog toga što je svojim vernicima dozvolilo da jedu sve što je jestivo? Zabrane jedenja nekih namirnica su, međutim, odredile granice jevrejske i muslimanske religije.

Godine 1994, obeležavajući početak uskršnjeg posta, Jovan-Pavle II je vernicima savetovao da radije uga-se televizore nego da gledaju savete o tome šta po tradiciji ne smeju jesti. I stvarno, u našem svetu se previše jede, tako da post propisuju lekari i stručnjaci za lepotu zbog zdravlja i “forme”; a drugo, zar se dijeta ne bi mogla posmatrati kao neka vrsta ispaštanja.

Na ovaj papin savet mogli bismo da gledamo i kao na poslednju etapu u procesu distanciranja u odnosu na propise o načinu ishrane koje nalazimo u Starom zavetu, a koji počivaju na pretpostavci da postoji nečista, te shodno tome, zabranjena hrana. Proces otklona u odnosu na Stari zavet započeo je na samom početku hrišćanstva. Pojavljuje se već u Novom zavetu¹: “Nema ničeg izvan čoveka što, kada unese u sebe, može da ga isprlja, ali zato ono što iz čoveka izlazi, to može da ga isprlja. (...) Jer iznutra, iz srca ljudi, izlaze opake namere”.² Najčešće sv. Pavle u svojim poslanicama pojašnjava odbacivanje koncepta prljanja hranom: “Sve što se na pijaci prodaje, jedite i neka vas savest ne grize; jer zemlju je stvorio

1 Navode iz Starog i Novog zaveta koje ovde koristimo uzeli smo iz Jerusalemske Biblije (NdT).

* Navode iz Starog i Novog zaveta u prevodu na srpski jezik uzeli smo iz Biblije u prevodu Đure Daničića i Vuka Stef. Karadžića. Prim. prev.

2 Sveto jevanđelje po Marku, VII, 15, 21.

Gospod, kao i sve što je na njoj. Ako vas nevernik pozove u kuću i vi prihvatite poziv, pojedite sve čime vas posluže³ (...).” “Jer sve što je Bog stvorio je dobro i nijednu hranu ne treba zabranjivati, ako je primamo kao dar od Boga.”⁴

Jednom delu prvobitne hrišćanske crkve ipak je trebalo vremena da ukine razliku između čiste i nečiste hrane. I samom sv. Petru to je teško padalo, o čemu svedoči san koji on prepričava u *U djelima svetijeh apostola*: “I vide nebo otvoreno i sud nekakav gdje silazi nanjga, kao veliko platno, zavezan na četiri rogla i spušta se na zemlju, u kome bijahu sva četvorožna na zemlji i zvjerinje i bubine i ptice nebeske. I poslade glas k njemu: Ustani, Petre! Pokolji i pojedite.” Međutim, Petar odgovara: “Ni po što, Gospode! Jer nikad ne jedoh što pogano ili nečisto.” Glas mu ponovo, po drugi put, reče: “Što je Bog očistio ti ne pogani.” Ovo se ponavlja tri puta, sve dok se onaj sud nije uzdigao na nebo. Sav zbunjen, Petar je i sâm morao da se zapita kakvu je to utvaru on video. Kad, gle, Kornilije posla ljude da potraže Simonov dom, nadoše ga i zaustaviše se pred njegovim vratima. (...) A kako je Petar još uvek razmišljao o utvari, Duh mu reče: “Evo tri čovjeka traže te. Nego ustani i sidi, i idi s njima ne premisslajući ništa, jer ih ja poslah.” Petar je izišao pred ljude i rekao im: “Evo ja sam koga tražite. Što ste došli?” Oni odgovoriše: “Kornilije kapetan, čovjek pravedan i bogobožazan, poznat kod svega naroda Jevrejskoga, primio je zapovijest od anđela svetoga da dozove tebe u svoj dom i da čuje riječi od tebe.”⁵ Petar ode kapetanovoj kući i preobradi ga ovim rečima: “Zaista vidim da Bog ne gleda ko je ko, nego u svakom narodu koji se boji njega i tvori pravdu mio je njemu.”⁶ Tako je počelo preobraćanje u hrišćanstvo pravednih ljudi.

Dakle, postoji eksplicitna veza između širenja vere i odustajanja od zabrana u ishrani, utemeljenih u hrišćanskoj tradiciji.⁷ Hrišćanin može da se oseća kao

3 Korinćanima poslanica prva sv. Apostola Pavla, X, 25-27.

4 Timoteju poslanica prva sv. Apostola Pavla, IV, 4.

5 *Djela svetijeh apostola*, X, 11-22

6 *Ibid*, 34-35.

7 P. Soler, “Sémiotique de la nourriture dans la Bible”, in *Annales ASC*, jun-oktobar 1973.

hrišćanin na svakom mestu. Prilagodava se bilo kom načinu ishrane jer je odbacio koncept uprljanosti materijalnim stvarima, drugim rečima, odbacio je mogućnost da čovek svoj identitet definiše preko linija separacije i nepremostivih granica. U hrišćanskoj kulturi nečiste mogu biti jedino namere i misli, sa kojima normalan čovek živi, i od njega se očekuje da ih pobedi.

U ovome leži jedan od glavnih razloga sposobnosti za ekspanziju i "infiltraciju" hrišćanstva u druge kulture. Jevrejima, kao i muslimanima, nasuprot hrišćanima, uvek je bilo problematično da se ukorene na "neverničkom" tlu jer su imali teškoće da nađu neuprljanu hranu, koja ispunjava zapovesti iz Treće knjige Mojsijeve koja se zove levitska: "Nemojte se poganiti ničim što gamiže i nemojte se skvrniti njima, da ne budete nečisti s njim."⁸

Pravila jevrejske ishrane, brojna i složena, mogu se svesti na nekoliko osnovnih načela: životinje se dele na one koje je dozvoljeno jesti i one koje nije dozvoljeno jesti; krv životinja se ne sme jesti, tako da se životinje moraju obredno ubijati i iz njih se mora istočiti krv; od životinja koje je dozvoljeno jesti, ne smeju se jesti obolele i one sa fizičkom manom; zabranjeno je jesti masne delove i ishijadički nerv; ne smeju se mešati meso i mlečni proizvodi.⁹

Kada su se doseljavali u Evropu, jevreji** su bili prinuđeni da žive zajedno sa hrišćanima, tako da nisu mogli u potpunosti poštovati ove propise, tako da su običaji koji su bili radikalno suprotni propisima koji su važili za hrišćane dobili naročiti značaj. Uzmimo za primer zabranu jedenja svinjetine, što znači i kuvanja na masti, mada je mast do dana-današnjeg ostala najrasprostranjenija namirnica. Jevreji koji su se nastanili na hrišćanskoj zemlji imali su problema kako da se snabdeju "čistom" hranom. Zbog toga su njihove zajednice morale postati prilično velike da bi oni sebi obezbedili izvesnu autonomiju u ishrani.¹⁰

** Svuda u tekstu "jevreji" pišemo malim početnim slovom jer je očigledno reč o pripadniku jedne vere, a ne jednog naroda. Prim. prev.

8 Treća knjiga Mojsijeve koja se zove levitska, XI, 43.

9 R. Di Segni, *Regole alimentari ebraiche*, Curucci, Rim, 1986.

10 A. Foa, *Ebrei in Europa. Dalla peste nera all'emancipazione*, Laterza, Rim-Bari, 1992.

Zabrana jedenja svinjetine, koju muslimansko učenje nalaže, potiče od Muhamedovog odnosa prema jevrejima iz Medine u prvim danima njegovog propovedanja islama. Ovaj tabu je vrlo brzo postao jedan od znakova po kojem su se Arapi koji su primili islam razlikovali od Arapa koji su ostali pristalice lokalnih religija. Značaj koji je Prorok pridavao propisima vezanim za način ishrane vidimo iz epizode koju navodi Maksim Rodinson¹¹. Muhamed je novo-pečenim muslimanima naređivao da jedu “srce, koje je u njihovom plemenu predstavljalo tabu, jer ako to ne učine, njihovo preobraćanje se smatralo nepotpunim”.

Odluka da se svinjetina isključi iz ishrane rođena je u trenutku kada je trebalo postaviti granicu u odnosu na arapske tradicije i istovremeno potvrditi privrženost islama hebrejskom monoteizmu.

Hrišćani su se, međutim, u odnosu na judejsku tradiciju diferencirali tako što su ukidali zabrane u ishrani. Oni su, dakle, bez po muke, mogli prelaziti iz jedne religije u drugu i, iz nekih svojih ličnih razloga, pretvarati se da su preobraćeni, što je i bio slučaj sa hiljadama “renegata” koji su primili islam u periodu od XVI do XVIII veka, a da nisu morali strahovati da će se uprljati novim načinom ishrane¹². Obrnuto, jevrejima i muslimanima (većinom španskim), na silu preobraćenima, bilo je mnogo teže da se integrišu u svakodnevni život hrišćanskih zemalja jer im je njihovo odbijanje da jedu svinjetinu i jela spravljena na masti onemogućavalo asimilaciju. “Marane”, preobraćene jevreje, lako je bilo prepoznati po “odvratnom” mirisu koji se širio iz njihovih kuća – zabeležio je katolički hroničar Andres Bernaldes (XVI vek): “Oni nisu odbacili svoju hebrejsku kuhinju – meso nadevaju belim i crnim lukom proprženim na ulju, umesto na masti, a mast ne žele jesti. A meso prženo na ulju ima odvratni ukus u ustima. Eto zašto jevrejske kuće i dvorišta smrde kao đavo – zbog ovakvih jela. Uostalom, oni i sami kažu da ova jela imaju hebrejski miris.”¹³ Vidimo do koje mere je minimum

11 M. Rodinson, *Encyclopédie de l'islam*, tom IV, 1965.

12 L. Scaraffia, *Rennegati. Per una storia dell'identità sociale*, Laterza, Rim-Bari, 1993.

13 A. Bernaldéz, *Historia de los Reyes catolicos don Fernando y dona Isabel*, t. LXX, glava XLIII, BAE, Madrid, 1953.

poštovanja zabrana u ishrani – gotovo uvek reč je zapravo o odbijanju da se jede svinjetina – omogućilo maranima da sačuvaju svoj verski identitet.¹⁴

Praznovanje i ispaštanje

Na hrišćanskom Zapadu svuda se radije koristila mast nego buter ili maslinovo ulje koji su se, pogotovo ulje, smatrali “posnim masnoćama” i trebalo ih je jesti uoči velikih verskih praznika i tokom uskršnjeg posta. Crkva je u srednjem veku, time što je propisala obavezno korišćenje ulja u vreme posta, nastojala da unificira prehrambene navike svih ljudi koji žive na severu Evrope – a oni su znali jedino za buter – i ljudi koji žive u mediteranskim krajevima – koji su oduvek navikli na ulje. Međutim, ovaj propis naišao je na velike otpore jer je bilo teško nabaviti maslinovo ulje i jer je ono bilo skupo u krajevima u kojima se ne proizvodi, a i gadilo se stanovništvu koje na njega nije naviklo. Da bi nekako izašla na kraj sa ovakvim otporima, Crkva je veoma često davala oprost, pogotovo ljudima koji su imali muke da nabave ulje. Tako je na osnovu suprotnosti između ulja, posne masnoće, i masti, mrsne masnoće, bilo moguće napraviti razliku između uskršnjeg posta i dana koji prethodne crkvenim praznicima s jedne strane, i karnevala i prazničnih dana s druge strane.¹⁵

Sve do XV veka, nije bilo izuzetaka od ovog pravila. U dane ispaštanja, bilo je zabranjeno nositi oružje, deliti pravdu i polno opštiti. Strog post morao se držati od prvog dana uskršnjeg posta do Svete subote, čak i nedeljom. U ove dane jela se hrana na bazi povrća i ribe, samo jedan obrok dnevno, obično posle zalaska Sunca. Sličnost sa Ramadanom je očigledna, ali ne treba zaboraviti ni značajne razlike – hrišćanima je upražnjavanje seksa bilo zabranjeno i noću.

Mast i svinjetina u ishrani pomogli su hrišćanima, naročito u pograničnim oblastima, da se razlikuju od

---

14 A. Foa, “The Marranos’s Kitchen: Outside Pressure versus internal Creativity in the Formation of the Marrano Persona”, Kongres na Bar-Ilan University, decembar 1993, održan na temu *Society, Economy and Culture in the Mediterranean Jewish communities*, u štampi.

15 J.-L. Flandrin, “Le goût et la nécessité sur l’usage des graisse dans les cuisines d’Europe occidentale (XIV-XVIII siècles)”, in *Annales ESC*, 1983.

jevreja i muslimana. U Španiji su mast i svinjetinu koristili da raskrinkaju lažne preobraženike. U zemljama koje su se graničile sa Otomanskim carstvom, kao što je Poljska, prase je čak zamenilo tradicionalno uskršnje jagnje jer se ovčeta smatrala mesom koje jedu Turci.

Kada se hrišćanstvo u XVI veku podelilo, bio je to i kraj pokušajima unificiranja ishrane. Protestanti su odmah ukinuli sve oblike ispaštanja preko hrane, a Luter, lično, izjasnio se protiv obaveze da se tokom uskršnjeg posta koristi maslinovo ulje. “U Rimu se post ne poštuje, dok smo mi primorani da jedemo na ulju kojim ne bismo ni cipele ljaštali. Osim toga, pravo da se omrsimo i jedemo sve, nama se prodaje, dok sveti apostol kaže da Jevanđelje svima daje slobodu.”¹⁶ Poričući da ishrana potpomaže ispaštanje, reformisti su dovršili emancipaciju koju je pokrenuo sv. Pavle. Na jugu Evrope, međutim, razlika između mrsnih i posnih dana – postepeno sve manje poštovana i sve manje kolektivna – očuvala se sve do II vatikanskog koncila. Ona se ogledala u suprotnosti između mrsnih (ukusnijih) i posnih jela, ali nije podrazumevala nikakvu zabranu – jedino što je uzimanje mrsne hrane bilo vremenski ograničeno, dakle neprikladno u vreme ispaštanja, ali je zato bilo obavezno za osvećenje verskih praznika.

Tako otkrivamo čudan paradoks – hrišćani su imali način ishrane po kojem su se razlikovali od jevreja i muslimana u vreme mrsnih dana, dok su se u dane ispaštanja hranili manje-više isto kao oni. Gledano iz ugla hrišćana, jevreji i muslimani su kontinuirano upražnjavali ispaštanje – njihova umerenost u jelu i piću nije promakla brojim zapadnim putnicima koji su prema ovoj stvari izražavali divljenje, poredeći ih sa vlastitim sunarodnicima koji su silno vreme provodili jedući, što je izuzetno štetno po telesno i duševno zdravlje.

Ovaka zapažanja putnika, neugodna za polemike koje su hrišćanski monasi vodili protiv muhamedanaca, na kraju dobijaju drugačiji smisao – ako neko pređe u islam, napisao je u XVI veku francuski jezuita No (Nau), to je zato da bi se odao “razvratu i grehu”,

---

16 M. Luther, *À la noblesse chrétienne d'Allemagne*, cit. in Flandrin, *op. cit.*

dok hrišćani vode “stalno isti, zdraviji” život.¹⁷ Izgleda da je ovo stanovište delila većina potencijalnih preobraćenika, i onih koji su se već preobratali, što potvrđuju reči koje je Đuzepe Puoto di Pozuoli (Giuseppe Puoto di Pozuoli) 1959. godine izgovorio pred domaćinom koji ga je ponudio “sirotinjskim prženim giricama, bajatim, hladnim i zagorelim”: “Kanim otići u Tursku gde vlada drugi zakon, da bih mogao jesti šta god hoću tokom čitave godine... Ukrcaću se na prvu tursku galiju koja naiđe u ove krajeve. Želim iz ovih stopa otići u Tursku, da bih mogao živeti kako mi se prohte i jesti ono što mi se dopada, umesto da se povinujem hrišćanskoj religiji koja čoveku ne dopušta da jede meso svakog dana i živi slobodno.”¹⁸

Ova dva para suprotstavljenih pojmova – čisto/nečisto kod jevreja i muslimana, praznovanje/ispaštanje kod hrišćana, imaju različitu ulogu u svakoj od ovih kultura: kod hrišćana im je zadatak da skandiraju ritam liturgijskog kalendara, a kod jevreja i muslimana da definišu opasnost prljanja hranom. U oba slučaja, ko prekrši pravila gubi pravo na milosrđe, neophodno da se dode u dodir sa Bogom, ali strogost i uopšte karakter tabua koji se odnose na kategorije čisto/nečisto ne mogu se ni porediti sa lakoćom kojom se praštalo hrišćanima kada prekrše pravila ispaštanja niti se, pogotovo to ne, mogu takmičiti sa učestalošću papskih oprosta, odobravanih uglavnom pripadnicima viših društvenih slojeva. Dokaz pomirljivosti hrišćana naći ćemo kasnije u postepenom iščezavanju normi vezanih za hranu – protestanti su ovakve norme odmah ukinuli, a kod današnjih katolika one polagano zastarevaju, tako da je pridržavanje propisa u ishrani postalo lična stvar svakog pojedinca. Sličan proces se nije javio u drugim religijama koje počivaju na Svetoj knjizi. One su ostale nepokolebljive po pitanju pridržavanja normi u ishrani.

Razlika između ova dva sistema propisa ne leži samo u nejednakoj težini zabrana – reč je o dva simbolički veoma različita sistema. Tabui koje je Mojsije pro-

---

17 M. Nau, *L'État présent de la religion mahométane, concernant la vérité de la religion chrétienne défendue et prouvée contre l'Alcoran par l'Alcoran même*, Pariz, 1684.

18 Istorijski arhiv napuljske diocese, Saint-Office, 305 B, in L. Rostagno, *Mi faccio turco*, Istituto per l'Oriente, Rim, 1983.

pisao povukli su granicu između odabranog naroda i ostalih naroda; toj liniji razdvajanja naroda odgovara “pravljenje razlike između životinja koje ovi narodi smeju ili ne smeju jesti.”¹⁹ Prisvojivši hebrejske zabrane, Muhamed je muslimane proglasio narodom koji se prepoznaje po svom naročitom odnosu prema Bogu, koji se izdvaja od drugih naroda, i koji je unutar sebe jednoobrazan. “Pripadamo istoj rasi, istom narodu, istom polu i istoj vrsti”²⁰ – što je rigidna koncepcija monoteizma.

Hrišćanstvo je, kao što smo vidili, već na samom svom početku biblijskim zabranama suprotstavilo potpunu slobodu načina ishrane i time srušilo kulturne barijere koje su jevreje odsekle od drugih naroda. Kada su zabrane u ishrani ukinute, sa njima je pao i koncept “izabranog naroda”, a celo čovečanstvo, bez razlike, proglašeno je Božjom decom, tako da je svako mogao da se kandiduje za preobraćenje.

U savremenoj Evropi, dok papa poziva vernike da hrani više ne pridaju religiozno značenje, judaizam i islam potvrđuju zabrane u ishrani, kao konkretan znak distanciranja u odnosu na moderan svet u kojem, najčešće iz nužde, žive. Hrišćani teško prihvataju privrženost nehrišćana normama koje oni vide uglavnom kao relikte iz “primitivnih” perioda, jer za njih takve norme znače odbijanje asimilacije sa hrišćanskom kulturom.

Kada analiziramo načela ishrane tri velike mediteranske religije, počinjemo da shvatamo u čemu se razlikuju njihovi oblici agresivnosti – kod jednih (jevreja i muslimana) prisutna je stalna napetost i proklamuje se različitost u odnosu na druge ljude; kod ovih drugih, kod hrišćana, oseća se da ne mogu prihvatiti odbacivanje asimilacije koju oni nude u zamenu za ukidanje granica među ljudima. Hoće li biti moguće da se, sada ili nekada kasnije, pripadnici ovih religija nađu za istim stolom? I na koji način?

S francuskog prevela Svetlana Stojanović

19 P. Soler, *op.cit.*

20 P. Soler, *op.cit.*